

Blaasmuziek: verleden, heden, toekomst

Een verkenning

Thije Adams

In Limburg heeft bijna ieder dorp een harmonie of fanfare. Ze vervulden decennialang een samenbindende rol in de gemeenschap. Maar hun muzikale en sociale setting verandert. In dit essay beschrijft Thije Adams verleden, heden en toekomst van de blaasmuziek, met het stadje Thorn in Midden-Limburg als voorbeeld.

Ik ben geboren in Thorn, een klein stadje van ongeveer 2500 inwoners in Midden-Limburg. De geschiedenis van het stadje gaat terug tot in de middel-eeuwen, maar Thorn is ook bekend vanwege zijn twee uitstekende harmonieën. Waarom twee? Op grond van een vete meer dan anderhalve eeuw geleden, waar niemand meer het fijne van weet en wat eigenlijk ook niemand meer interesseert, omdat beide verenigingen er de handen vol aan hebben om ten minste net zo goed als en liefst een beetje beter te zijn dan de andere. Met als gevolg dat ze op een voor amateurs verbazingwekkend hoog niveau musiceren. Er is een tamelijk uitzonderlijke combinatie van sociaal brede verankering en muzikaal excelleren. Ik heb dat als lid van een van die verenigingen van nabij ervaren.

Maar tijden veranderen en het is de vraag of Thorn dat musiceren overkort aan volgende generaties zal doorgeven. Vroeger kon je overal in het stadje jongeren en volwassenen op hun instrument horen oefenen. Het lijkt of het de laatste jaren wat stiller wordt. De wereld van de blaasmuziek is aan veranderingen onderhevig. Maar welke dan, hoever strekken die en hoe speel je daar verstandig op in? Dat is het onderwerp van deze verkenning, met Midden-Limburg als voorbeeld.¹

Aanvankelijke materiële en sociale setting

In Limburg heeft bijna ieder dorp een harmonie of fanfare. De jongere daten van na de Tweede Wereldoorlog, de oudste van de eerste helft van de negentiende eeuw. Waarom juist dorpen? Dat heeft allereerst te maken met de materiële omstandigheden waaronder de muziekverenigingen ontstonden. Als mensen vroeger – en dat gold voor velen tot na de oorlog – muziek wilden beluisteren, moesten zij die muziek zelf spelen, zeker op het Limburgse platteland. Vrijwel niemand had een grammofoon, laat staan een piano om te bespelen.

Harmonieën en fanfares, die vaak ook ruimte boden voor toneel, vooral voor stukken waar een mens om kon lachen, hadden bovendien lange tijd nauwelijks concurrentie. Niet qua muziekaanbod, maar ook niet van andere culturele verenigingen. En evenmin van de sport, zelfs de voetballerij was nog klein. Het enige alternatief was een koor, meestal een kerkkoor. Maar voor een serenade aan een jubilerend bruidspaar was een feestelijke mars van de harmonie toch fijner dan gemakkelijk verwaaiende koorzang.

1 Deze verkenning bouwt voort op de 'Keynote address' voor een 'International Round Table Conference' op het Wereld Muziek Concours (WMC) in Kerkrade in juli 2013. Ik ben in het bijzonder Maurice Adams, Peter Dirks, Frans Hendrixx, Laurens Hendrixx, Theo Rongen, Silvia Segers-Weusten, Bas Thomissen en Erik Somers erkentelijk dat zij in telkens uitvoerige gesprekken hun ervaring met mij hebben willen delen en mij de gelegenheid hebben geboden mijn inzichten daaraan te toetsen. Ik heb daar dankbaar gebruik van gemaakt.

Een derde factor is van sociale aard. De leden van een dorpsgemeenschap waren vroeger sterk op elkaar aangewezen. Gemeenschapszin was een deugd, maar ook een opgave die ze serieus namen. En hoe konden ze die beter dienen en uitdrukken dan met een muziekvereniging die religieuze en wereldlijke feesten opluisterde, die belangrijke sociale gebeurtenissen markeerde en die haar leden bovendien geestrijke ontspanning bood. Waarbij dat alles bovendien voldoende ruimte liet voor zo nu en dan een goede gezamenlijke maaltijd en een extra vaatje bier.

Deze sociaal-maatschappelijke setting werkte op nog een andere manier door. We hebben het over een betrekkelijk egalitaire samenleving. Je had de pastoor, burgemeester, dokter en notaris en de rest van de bevolking, maar iedereen at wat de tuin, de stal en de seizoenen leverden en leefde in het zelfde ritme van de dagen, de weken en de religieuze feesten. Dat betekende echter niet dat mensen vrij waren van distinctiedrang. In de wereld van de blaasmuziek kon je excelleren. Zoals later het Brabantse platteland wiersporthelden voortbracht, zo bracht Limburg muziekhelden voort. Mannen die zich door een *air varié* werkten, met dubbelstaccato's die hun weerga niet kenden, waren bekend in heel Limburg. Of zij in het dagelijks leven boer, groenteboer of melkboer waren, dat interesseerde niemand. Maar dat zij klarinet konden spelen, saxofoon of tuba: dat wist iedereen. Daarvoor gingen men op zondagmiddag op de fiets naar een solistenconcorso waar die helden optraden en probeerde men te achterhalen of het geheim van hun kunnen wellicht zat in speciale rietjes of een bijzonder mondstuk. Het was dit diepe verlangen van mensen om gezien te worden, om zich te meten met anderen en om uit te blinken, dat de blaasmuziek voort- en opstuwde. Mensen wilden excelleren en de blaasmuziek was een terrein, bijna het enige terrein destijds waarop dat toen kon. En dus gebeurde het daar.

Veranderingen in de materiële en sociale setting

Lange tijd is deze wereld hetzelfde gebleven. Maar na de Tweede Wereldoorlog treden onmiskenbaar en onomkeerbaar veranderingen op. Vooraleerst ten goede. Ook dorpelingen nemen voortaan kennis van wat elders te koop is. En terwijl de relatief afgeschermd kleine gemeenschap voorlopig nog intact blijft, komt de blaasmuziek tot bloei.

De periode van eind jaren zeventig tot en met de eerste jaren van deze eeuw zou in retrospectief wel eens de gouden tijd van de blaasmuziek geweest kunnen zijn. Ogenschijnlijk van de ene dag op de andere werden ook meisjes lid van een vereniging, waarmee een nieuw reservoir aan talent werd aangeboord. Tot dan toe minder bekende instrumenten als hobo's, fagotten en basklarinetten gingen deel uitmaken van de vaste bezetting. Vanaf de jaren zestig werden overal in het land met subsidies van de verzorgingsstaat

muziekscholen opgericht. De rijksoverheid droeg niet alleen financieel bij, maar zorgde ook voor kwaliteitstoezicht door een landelijke inspectie. Pas met de 'rijkserkenning' dat ze de zaken inhoudelijk en organisatorisch op orde hadden, kwamen instellingen voor een rijksbijdrage in aanmerking.

Door deze muziekscholen ontstond er meer werkgelegenheid in de muzieksector en gingen meer mensen naar een conservatorium om zich te bekwamen als uitvoerend of docerend musicus, liefst in combinatie met een opleiding tot dirigent, in de regel toegesneden op het dirigeren van harmonie en fanfare. Voor al die instrumentalisten was in professionele ensembles (symfonieorkest of militaire kapel) geen plaats. De beroepsuitoefening bestond dan ook meestal uit een lespraktijk aan een muziekschool, aangevuld met een aanstelling als dirigent van een of meer verenigingen. De instrumentale vaardigheid werd ingezet in een andere vereniging, in de regel die waaruit men was voortgekomen, mits daar op zo'n niveau werd gemusiceerd dat er voldoende muzikale uitdaging was en liefst onder leiding van een dirigent met orkestervaring in het professionele muziekleven, waarvan niet alleen de instrumentalist, maar ook de dirigent nog iets kon leren. Wanneer de eigen vereniging dat niet kon bieden ging men op zoek naar zo'n vereniging, of eigenlijk naar een vereniging met zo'n dirigent.

Dit proces van semiprofessionalisering stuwt de blaasmuziek op: goede en gemotiveerde amateurs, nog steeds de grote meerderheid, die samen met een professionele dirigent en enkele leden die ook professioneel werkzaam zijn, muziek maken. Van muzikaal sterke verenigingen begon een magneetwerking op de beste leden van minder sterke verenigingen uit te gaan. Goede muzikanten van buiten werden met gejuich ontvangen. Dergelijke mensen hadden men nodig om muzikale ambities te kunnen consolideren en liefst nog te verhogen. Maar aan wat aanvankelijk een winstpost leek, bleek ook een kostenkant te zitten. Naarmate de semiprofessionalisering verder voortschreed en de muzikale ambities groeiden, kwam de sociale breedte van zo'n vereniging onder druk te staan. Vroeger was iedereen uit het dorp als lid welkom. Nu was een lidmaatschap muzikaaltechnisch niet langer voor iedereen haalbaar.

Eind jaren negentig werden in het sociale draagvlak van de blaasmuziek de eerste haarscheurtjes zichtbaar, na de eeuwwisseling de eerste barsten. Naarmate het muzikale niveau van de verenigingen stijgt, appelleren die steeds meer aan leden met een middelbare tot hogere opleiding. Dat zijn in een dorpsgemeenschap echter veelal jonge mensen die hun dorp verlaten om te gaan studeren en later elders gaan werken.

Een tweede factor is de 24 uurseconomie. De blaasmuziek is opgekomen in een tijd waarin de kerkklok voor iedereen aangaf wanneer de dag begon en wanneer het welletjes was. Nu legt betaald werk mensen steeds vaker een eigen ritme op, net als andere verplichtingen en niet te vergeten vakanties. Vakanties die vroeger gerust besteed werden aan de voorbereiding op deelname aan het Wereld Muziek Concours in Kerkrade.

Wat ook veranderde, is het traditionele lidmaatschap. Vroeger werden kinderen bijna vanzelfsprekend lid van de vereniging waarvan hun vader lid was. Tegenwoordig mogen kinderen zelf kiezen en is het keuzeaanbod veel groter. Muziekbeoefening moet concurreren met een groot aantal andere mogelijke vrijetijdsbestedingen. Het is eerder uitzondering dan regel dat kinderen een half uur per dag oefenen op hun instrument. Vroeger was dat voor normaal getalenteerde kinderen heel gewoon, nu denkt men al snel dat dat alleen iets is voor toptalenten.

Dit alles zet het draagvlak voor verenigingen van blaasmuziek onder druk. Daar komt nog bij dat de regio Midden-Limburg een krimpregio is. Dit betekent meer ouderen en minder jeugd, vergrijzing en ontgroening.

Artistieke hoogte versus sociale breedte

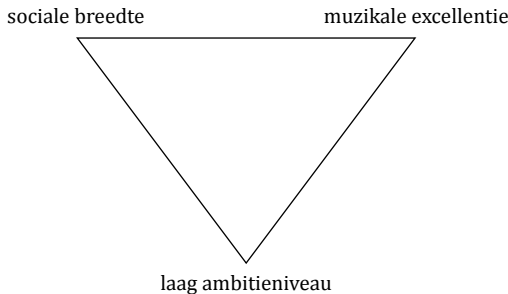
Is het mogelijk artistieke hoogte en sociale breedte blijvend te verbinden? In een recent verleden lukte dat toch ook? En is dat bij heel veel verenigingen niet nog steeds het geval? Een aantal jaren leek het er inderdaad op dat beide probleemloos gelijk op konden gaan. Dat kon zolang muzikale trekkers en muzikale volgers zich onvoorwaardelijk gebonden voelden aan hun vereniging, zolang de eersten bereid waren de pas een beetje in te houden om de volgers de kans te geven de aansluiting niet te verliezen en zolang volgers hun uiterste best bleven doen om bij te blijven. De blaasmuziek kende zoiets als een onuitgesproken sociaal muzikaal contract, het ledenbestand weerspiegelde leeftijdsopbouw en sociale achtergrond van het dorp.

Door de eerder geschetste maatschappelijke ontwikkelingen heeft dat contract aan binding verloren. De kopgroep wilde vooruit, terwijl men achter in het peloton steeds vaker een andere bezigheid zocht, binnen of buiten de vereniging. Een bezigheid waarvoor men niet iedere dag hoefde te oefenen om, als het er tijdens een repetitie of een concert op aan kwam, alsnog tekort te schieten. De figuur van de trouwe derde klarinettist op jaren verdween uit beeld. De opkomst en bloei van aparte percussie-ensembles binnen bestaande verenigingen hangen direct samen met de ontwikkelingen in de blaasmuziek. Het robuustere slagwerk bood onderdak aan diegenen die zich in de harmonie of fanfare allengs minder thuis voelden. Doorgaans buiten het verband van de traditionele verenigingen kwamen er de bandjes in de pop-, rock- en bluesmuziek.

Muzikaal excelleren en sociale inclusie gaan in de blaasmuziek niet meer per se samen. Integendeel, ze staan inmiddels eerder op gespannen voet met elkaar. Muzikale hoogte is vooral haalbaar voor en met hoogopgeleide leden. En juist dat deel van de bevolking verdween uit het dorp, of althans uit het dorpsleven. Anderzijds maakt een dominantie van excellente musici het voor minder getalenteerden onaantrekkelijker om mee te doen.

Hoe dit dilemma op te lossen? Hoever kunnen muzikale ambities gaan zonder dat zij zichzelf beroven van hun sociale basis? Iedere vereniging dient een passende positie te bepalen binnen de hoekpunten van een driehoek (zie figuur 1).

Figuur 1. Drie zaken waarin een muziekvereniging positie moet kiezen

Het lage ambitieniveau van hoekpunt, 'niets doen of althans zo min mogelijk', is een optie voor verenigingen die zich erbij hebben neergelegd dat de meeste leden alleen spelen tijdens de wekelijkse repetitie. Het lidmaatschap is vooral een kwestie van gezelligheid, de aanwas van jonge leden stagneert. Hier is nog wel de sociale breedte te vinden (de hoekpunt linksboven), maar nauwelijks het streven naar muzikale hoogte (de hoekpunt rechtsboven). Hier is ook een minimale bestuurslast een probleem. Zelfs vitale verenigingen kost het moeite om competente bestuursleden te vinden. Het is dan ook de vraag of verenigingen met een laag ambitieniveau kunnen voortbestaan. Oudere leden zullen gewoontegetrouw misschien nog een tijdje blijven komen, maar welke jongeren ambiëren het lidmaatschap van zo'n uitlooptmodel? In feite gaat het hier om een sterfhuisconstructie. Fuseren met een andere noodlijdende vereniging betekent in zo'n geval vaak alleen maar uitstel van executie.

De tweede hoekpunt is vol inzetten op de sociale breedte van een muziekvereniging. De muziek is het middel, de vereniging, soms zelfs breder dan de traditionele harmonie of fanfare, is het doel: veel sociale binding en dan maar wat minder muzikale hoogte. Een dergelijke positiebepaling gaat bijna per definitie samen met de keus voor wat doorgaans wordt aangeduid als lichter repertoire, zoals arrangementen van songs, musicals en filmmuziek. Dit is ook de setting waarin de cross-over gedijt: muziek plus zang, dans of een verhaal, een concert met lichteffecten. Van een dergelijke insteek gaat een sterk sociaal mobiliserend effect uit, want er is immers een veelvoud aan handen nodig om dat te realiseren. Is dit een duurzaam model? De tijd zal het leren.

Op korte termijn is er sprake van succes. Het is de manier om verenigingen die kwijnend zijn weer bij de tijd te krijgen. Een mogelijk risico is dat op wat langere termijn alleen jongeren zich tot een dergelijke vereniging voelen aange trokken die zich minder snel voor lange tijd binden aan de vereniging. Een vereniging zonder de traditionele dwarsdoorsnede van alle leeftijdsgroepen heeft minder continuïteit dan verenigingen van de oude stempel. Bovendien dreigt het 'beatmis-effect': de pogingen om met een gitaar jongeren de kerk in te lokken hadden slechts kortstondig succes. Toen het nieuwe eraf was, bleven niet alleen de nieuwe gelovigen weg, maar ondertussen ook de oude. Een muziekvereniging die dus op deze wijze wil moderniseren, moet daarop bedacht zijn. De opgave is authentiek te blijven.

Hoekpunt 3 ten slotte is het vol inzetten op muzikale excellentie. Hier stellen de deelnemers zich primair ten doel zo goed mogelijk muziek te maken. Dat kan zoals gezegd ten koste gaan van de sociale basis van een vereniging.

Tussen servet en tafellaken

In hoeverre bieden professionalisering, regionalisering en projectmatig werken soelaas? Het repertoire voor een blaasorkest is beperkt, de grote werken voor blaasorkest zijn op de vingers van één hand te tellen. Het heeft daarom geen zin om over blaasmuziek na te denken in termen van professionaliteit. Voor de voorhoede is geen volledig professionele status in de blaasmuziek weggelegd en amateurs zijn en blijven de dragers van een vereniging.

Qua inkomsten zijn blaasorkesten overwegend afhankelijk van vrienden en donateurs. Vrijwilligers doen het werk. Ze zijn dus financieel en organisatorisch afhankelijk van een voldoende sterke sociale basis. Er moet een vereniging, een stevige, sociaal gedragen entiteit zijn waar (semi)profs zich bij kunnen aansluiten. Amateurs dragen een vereniging, profs helpen haar vooruit. Dit heeft consequenties voor het maatschappelijk aanzien van de sector: ze verkeert tussen servet en tafellaken. Is die sector muzikaal wel helemaal serieus te nemen of gaat het uiteindelijk toch om het muzikale verlengstuk van de Sinterklaas- en Carnavalsoptocht?

Maar de binding aan de oude dorps- en gemeenschapsstructuren is niet absoluut. Muzikaal sterke verenigingen met bovendien een stevig bestuur kunnen regionaal een aantrekkende werking hebben op goede musici van elders. Bij toonaangevende verenigingen als die van Thorn en Eijsden vormen dergelijke musici onderhand ongeveer de helft van de leden. Verder komt dit vooral voor in Friesland en Gelderland, provincies met eveneens krimpregio's. Het vergt grote bestuurskracht om een amateurvereniging met de ambitie om muzikaal te excelleren regionaal te laten functioneren. Verenigingen op dit niveau hebben al snel de omvang van een niet eens zo heel kleine onderneming. Alleen verenigingen die behalve muzikaal ook bestuurlijk organisatorisch sterk zijn, kunnen een dergelijke stap overwegen.

Ook projectactiviteiten bieden de voorhoede en de semiprofs de mogelijkheid om de beperkingen, die de schragende sociale structuur van een vereniging bijna per definitie met zich meebrengt, even te ontlopen. Anders dan voor een permanente structuur zijn voor losse activiteiten soms wel fondsen te vinden om een keer wat groter uit te pakken. Al ontvangt in de regel alleen de dirigent een honorarium, uitvoerende musici krijgen hooguit onkosten vergoed. Door-gaans zijn vooral getalenteerde jongeren die hun ervaring willen vergroten voor dergelijke projectactiviteiten te vinden. Bestaande verenigingen kijken er bijna per definitie met gemengde gevoelens naar. Ze zien dat projecten het aanzien van de blaasmuziek kunnen vergroten, maar ze halen ook energie weg, juist bij die verenigingen. Een paar dagen intensief repeteren en dan een concert geven, dat is voor hen in de regel niet weggelegd. Ook het streven om met ingehuurd krachten op een concours beter te presteren dan op het gangbare niveau heeft als risico dat wat snel wordt opgepompt daarna nog sneller leegloopt. Men leeft even boven zijn stand en is vervolgens nog lange tijd bezig om de schade daarvan te herstellen. Voor iedereen is dan immers het bewijs geleverd dat het op eigen kracht niet lukt. Een projectvereniging is daarmee in het beste geval, speciaal voor jongeren, een muzikaal interessante aanvulling op het musiceren in meer traditioneel verenigingsverband. Maar het vormt sociaal en dus op de langere termijn ook muzikaal geen alternatief.

De kaarten liggen op tafel

Is de blaasmuziek een sector waar je met een gerust hart tijd en energie in kunt steken of moet je je muzikale heil maar liever elders zoeken? De combinatie van krimp en vergrijzing, meer mobiliteit en tijdsgebrek, een overvloed aan cultureel en mediaal aanbod, de groeiende welvaart en mogelijkheden van vrijetijdsbesteding, de sociaalpsychologische factor dat mensen in hun vrije tijd zonder al te veel inspanning veel willen beleven – dit alles maakt het (leren) bespelen van een muziekinstrument in een muziekvereniging niet het eerste waaraan men denkt.

Volgens gegevens van de landelijke koepelorganisatie voor instrumentale amateurmuziek KNMO blijft het aantal verenigingen voor blaasmuziek voornog tamelijk constant. Wel loopt het aantal leden jaarlijks met ongeveer één procent terug. De kans dat dit tijdelijk is en straks alles weer gewoon wordt zoals het was, is erg klein. De wereld van de blaasmuziek kan externe ontwikkelingen uiteraard niet keren, maar kan wel met een scherp besef van eigen mogelijkheden en beperkingen daarbinnen zo goed mogelijk positie kiezen. Eerder waren drie oriëntatiepunten voor afzonderlijke verenigingen aan de orde (figuur 1). Nu nog een enkele opmerking over de sector als geheel.

Semiprofessionaliteit voor enkelen in de voorhoede is de natuurlijke bovengrens van de blaasmuziek. Het is een muzieksector waar die voorhoede en het grote peloton op elkaar zijn aangewezen, met de gedreven amateur in

een spilfunctie. Dat is geen eenvoudige, stabiele positie, maar ook niet eentje van alleen maar zwakte. In de sociale worteling steekt nog steeds een grote kracht. Het begrippenpaar 'kunstkunst' en 'gunstkunst' van socioloog Abram de Swaan is hier verhelderend. Kunstkunst is kunst van en voor professionele kunstenaars. Gunstkunst is kunst voor en van leken. Beide zijn zelden onversneden, de werelden lopen op velerlei manieren in elkaar over. Het streven naar excellentie in de gunstkunst is daarvan een goed voorbeeld. De blaas-muziek heeft haar zwaartepunt in de gunstkunst: het is muziek voor een breder publiek veelal uitgevoerd door leden van datzelfde publiek.

Voor de geloofwaardigheid van de sector is het belangrijk dat men niet alleen zichzelf muzikaal serieus neemt, maar ervoor zorgt dat ook de buitenwereld dat doet. Dat kan uiteindelijk slechts op één manier: door op een serieuze manier goede muziek te spelen. Met goed repertoire dus, bestaand en nieuw. De sector moet een betere aansluiting zien te vinden bij de rest van het muziekleven. Te diep in de comfortabele zitkuil van de gunstkunst wegzakken is funest.

Decennia lang heeft het buitenschoolse instrumentale muziekonderwijs, binnen de veelal door de overheid gesubsidieerde muziekschool, een grote rol gespeeld in de muzikale opleiding van de jeugd. Dat onderwijs heeft overal in het land, ook in Midden-Limburg, grote klappen gekregen. Hoe dat op langere termijn zal uitpakken en of er deugdelijke, misschien zelfs betere, alternatieven tot ontwikkeling komen, is op dit moment onzeker. Punt van aandacht voor de (lokale) politiek is of ze van verenigingen mag verwachten daarin zelf te voorzien. Op dit moment is het beeld zeer divers en sterk afhankelijk van de beschikbaarheid van competente personen. Veel verenigingen zijn te klein om zelf opleidingen overeind te helpen en te houden. In een enkel geval echter bloeit de opleiding en is het wegvallen van de muziekschool aangegrepen om als vereniging in de opleiding van jongeren te investeren. Kinderen en jongeren niet alleen opleiden, maar ook vasthouden, is ook voor de blaasmuziek van levensbelang. Voor afzonderlijke verenigingen en voor de sector als geheel.

Hoe ziet de toekomst van de blaasmuziek eruit? Zal er sprake zijn van verder verloop? Zal de tendens tot fuseren en regionaliseren zich doorzetten en zo ja, in welk tempo? Het is modieus om te spreken over burgerschap, over samen bouwen aan de samenleving en duurzame sociale structuren die individueel engagement met burens en familie overstijgen. Verenigingen voor blaasmuziek met hun vaak meer dan honderdjarige traditie zijn echter een belichaming van dergelijke structuren. Zij bieden leden van onze samenleving de mogelijkheid om zich individueel te ontwikkelen en vertegenwoordigen tevens een groot potentieel om mensen te binden, om individu en samenleving op elkaar te betrekken.

Thije Adams is musicoloog en was in het verleden medewerker op het Ministerie van OCW, het laatst als directeur Algemeen Cultuurbeleid en directeur Internationale Betrekkingen. Hij publiceert regelmatig essays over cultuur en cultuurbeleid.
E th.h.adams@planet.nl